

ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ ΙΣΟΤΙΜΗΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΒΑΡΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ
ΜΟΝΑΔΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Η

ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΙΣΟΤΙΜΗΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ

Πάνος Πασιαρδής

Συνεργάτες:

Παναγιώτα Λυσιώτου και Άρης Σπανός

Βοηθοί έρευνας:

Σωτηρούλα Χ'Σπύρου, Μαρίνος Θεοδοσίου και Κούλα Παναγή

Επιμέλεια παρουσίασης: Αντζέλα Σιεκέρσαββα

Μάρτιος 2000

© ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ ΙΣΟΤΙΜΗΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΒΑΡΩΝ

Παναμά 14

2^{ος} Όροφος

Στρόβολος

2023 Λευκωσία

Τηλ: 00 357 2 871538

Φαξ: 00 357 2 305769

ISBN: 9963-43-800-8

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Κεντρικός Φορέας ιδρύθηκε με τον περί Κεντρικού Φορέα Ισότιμης Κατανομής Βαρών Νόμο του 1989 (Ν.141/89). Ο σχετικός νόμος ορίζει ότι μεταξύ άλλων στόχος του Κεντρικού Φορέα είναι η ανάληψη ενεργειών για την επίτευξη Ισότιμης Κατανομής των Βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή και κατοχή και την κατά το δυνατόν αποκατάσταση της προπολεμικής φερεγγυότητας σύμφωνα με την περιουσία εκάστου και λαμβάνοντας υπόψη τις δημοσιονομικές δυνατότητες του Κράτους.

Με βάση την πρόνοια του νόμου ότι μεταξύ των αρμοδιοτήτων του Κεντρικού Φορέα είναι η εισήγηση νομοθετικών ή άλλων μέτρων για την επίτευξη των σκοπών του, το Διοικητικό Συμβούλιο με την έγκριση του Υπουργού Οικονομικών, αποφάσισε τον Οκτώβριο του 1996, να αναθέσει στο Τμήμα Οικονομικών του Πανεπιστημίου Κύπρου, με χρηματοδότηση από τον Κεντρικό Φορέα, τη μελέτη για την εκτίμηση του κόστους της Τουρκικής εισβολής και κατοχής και την επεξεργασία υπαλλακτικών επιλογών για την επίτευξη ισότιμης κατανομής των βαρών που προέκυψαν, λαμβανομένων υπόψη των δυνατοτήτων της Κυπριακής Οικονομίας.

Η συμφωνία Κεντρικού Φορέα και Πανεπιστημίου Κύπρου υπογράφηκε την 15^η Ιανουαρίου 1997 και η μελέτη ολοκληρώθηκε το Μάη του 2000. Για την εκπόνηση της εργάστηκε μια ομάδα ερευνητών υπό την επίβλεψη του Καθηγητή κου Πάνου Πασιαρδή. Σημαντική ήταν η συμβολή πολλών Κυβερνητικών Τμημάτων τα οποία, κατόπιν σχετικής απόφασης του Υπουργικού Συμβουλίου, προμήθευσαν τους ερευνητές με όλες τις πληροφορίες και στατιστικά στοιχεία που είχαν στη διάθεσή τους. Η συνεργασία του Κεντρικού Φορέα με το Πανεπιστήμιο και τα εμπλεκόμενα Κυβερνητικά τμήματα ήταν άψογη.

Ειδική Επιτροπή του Διοικητικού Συμβουλίου του Κεντρικού Φορέα από τους Πρόεδρο και Διευθυντή του Κεντρικού Φορέα και τους κ.κ. Ανδρέα Χειμαρίδη, Δρα Ανδρέα Χαραλάμπους, Παναγιώτη Αριστοτέλους, Κώστα Χατζηκωνσταντίνου, Δρα Άκη Πούρο, Χριστάκη Πασχάλη, Νέοφυτο Τσαγγαρίδη και κα Ιφιγένεια Πετροκώστα συνεργάστηκε στενά με τον Καθηγητή κ. Πάνο Πασιαρδή και τους Συνεργάτες του στην ετοιμασία της Μελέτης.

Η μελέτη έχει εκπληρώσει τους όρους εντολής που αναφέρονται στο σχετικό Συμβόλαιο με τρόπο αυστηρά επιστημονικό και αντιμετωπίζει τα προβλήματα των εκτοπισθέντων και παθόντων από την Τουρκική εισβολή.

Ασφαλώς, τα οικονομικά βάρη που έχει συσσωρεύσει η εισβολή και κατοχή είναι ένα τεράστιο πρόβλημα και δεν είναι δυνατόν να αναλυθούν διεξοδικά σε μια μελέτη με συγκεκριμένους όρους εντολής και περιορισμένο χρονικό ορίζοντα. Όμως, ως η πρώτη στο είδος της, η παρούσα μελέτη θέτει τις βάσεις και δημιουργεί τον προβληματισμό που χρειάζονται για την περαιτέρω ανάλυση των επιμέρους θεμάτων που απορρέουν ή συνδέονται με τα γενικότερα θέματα που εξετάζει.

Ευελπιστούμε ότι η μελέτη αυτή θα αποτελέσει όχι μόνο έναυσμα για τροχοδρόμηση μέτρων πολιτικής για τη δικαιότερη κατανομή των οικονομικών βαρών της εισβολής και κατοχής αλλά θα χρησιμεύσει και ως ένα επιστημονικό ντοκουμέντο που ενισχύει τη διαπραγματευτική θέση της Κυβέρνησης για μια δίκαιη λύση του Κυπριακού προβλήματος.

Η Μελέτη αυτή αποτελεί αποκλειστική ιδιοκτησία του Κεντρικού Φορέα Ισότιμης Κατανομής Βαρών.

Θεωρώ καθήκον μου κλείνοντας να διαβιβάσω στο Πανεπιστήμιο Κύπρου, Τμήμα Οικονομικών, στον κ. Πάνο Πασιαρδή και τους Συνεργάτες του, τις ευγνώμονες ευχαριστίες του Διοικητικού Συμβουλίου του Κεντρικού Φορέα Ισότιμης Κατανομής Βαρών.

Θερμές ευχαριστίες επίσης στον Έντιμο Υπουργό Οικονομικών και το Υπουργείο του για τη βοήθεια και συμπαράστασή τους.

Πρόδρομος Χ. Παπαβασιλείου
Πρόεδρος
Κεντρικού Φορέα Ισότιμης
Κατανομής Βαρών

Λευκωσία 14 Δεκεμβρίου 2000

ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΙΣΟΤΙΜΗΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ

Εισαγωγή

Η Κυπριακή οικονομία πριν την Τουρκική εισβολή αναπτυσσόταν με εξαιρετικά υψηλούς ρυθμούς με κινητήριους μοχλούς την εξωτερική και την επενδυτική ζήτηση. Αρχικά η ανάπτυξη της οικονομίας στηριζόταν στη γεωργία και βιομηχανία, ενώ από τα μέσα της δεκαετίας του '60 άρχισαν σταδιακά να αξιοποιούνται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που έχει η Κύπρος ως τουριστικός προορισμός. Στον υψηλό ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας συνέβαλε σημαντικά και ο κρατικός τομέας, λόγω της έμφασης που δόθηκε στον περιορισμό των καταναλωτικών και την αύξηση των επενδυτικών δαπανών.

Οι συνέπειες της εισβολής στην Κυπριακή οικονομία ήταν καταστροφικές. Η άμεση απώλεια πλούτου και παραγωγικής δυναμικότητας που προκλήθηκε από την επέλαση των Τουρκικών στρατευμάτων και την κατάληψη πέραν του ενός τρίτου του νησιού ήταν τεράστια. Ταυτόχρονα, δημιουργήθηκε ένα κλίμα αστάθειας και αβεβαιότητας, που επέδρασε ανασταλτικά στην οικονομική δραστηριότητα. Επιπλέον,

- (α) οι επιδράσεις της εισβολής δεν εξαντλούνται το 1974, διότι η αρχική μείωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος που προκλήθηκε είχε αρνητικό αντίκτυπο και στη μετέπειτα πορεία της Κυπριακής οικονομίας, και
- (β) η συνεχιζόμενη Τουρκική κατοχή και στέρηση του δικαιώματος πρόσβασης προκαλεί σημαντικές οικονομικές απώλειες στους νόμιμους ιδιοκτήτες των κατεχόμενων περιουσιών.

Στην παρούσα μελέτη, αρχικά εκτιμάται το κόστος της Τουρκικής εισβολής με την εφαρμογή οικονομετρικών τεχνικών για την πρόβλεψη του μεγέθους των διαφόρων δεικτών της οικονομίας που θα ίσχυαν αν δεν συνέβαινε η εισβολή. Ακολούθως, επαναλαμβάνεται η εκτίμηση χρησιμοποιώντας την απλή μέθοδο της καταγραφής των οριστικών απωλειών που προκάλεσε η εισβολή καθώς και των συσσωρευμένων απωλειών πρόσβασης που προκαλεί η συνεχιζόμενη Τουρκική κατοχή. Η δεύτερη

μέθοδος έχει το πλεονέκτημα ότι περιλαμβάνει και το κόστος της εισβολής και κατοχής, που αναπληρώθηκε με τις πρόσθετες προσπάθειες και τις ταλαιπωρίες που έχει υποστεί ο Κυπριακός λαός.¹

Την περίοδο αμέσως μετά την εισβολή (1976-80) η οικονομία αναπτύχθηκε με πολύ γοργούς ρυθμούς. Ήδη το 1978 η παραγωγή επανήλθε στα προ της εισβολής επίπεδα. Αυτή η εντυπωσιακή ανάπτυξη της Κυπριακής οικονομίας συνεχίστηκε και στην περίοδο που ακολούθησε, με αποτέλεσμα το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων των ελεύθερων περιοχών να αυξηθεί σε βαθμό που η Κύπρος σήμερα να κατατάσσεται από τη Διεθνή Τράπεζα στην κατηγορία των χωρών με ψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα. Παράλληλα, η Κυπριακή πολιτεία διέθεσε σημαντικό μέρος των εσόδων της για την ανακούφιση των βασικών αναγκών των εκτοπισμένων και παθόντων από την Τουρκική εισβολή.

Προκειμένου να αναλυθεί ο στόχος επίτευξης ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή πρέπει:

- (α) να εκτιμηθεί κατά πόσο η οικονομική βοήθεια που παρέχει το κράτος προς τους εκτοπισμένους και παθόντες είναι αρκετή, ώστε η κατανομή των οικονομικών βαρών να είναι ισότιμη, και
- (β) στο βαθμό που η κρατική οικονομική βοήθεια δεν ικανοποιεί πλήρως το στόχο επίτευξης ισότιμης κατανομής βαρών, να προταθούν εφικτά μέτρα πολιτικής που να οδηγούν στην επίτευξη αυτού του στόχου.

Πιο κάτω παρουσιάζονται περιληπτικά οι εκτιμήσεις που έγιναν στα πλαίσια της παρούσας μελέτης για το κόστος της Τουρκικής εισβολής και συνεχιζόμενης κατοχής και περιγράφονται, πάλι περιληπτικά, εναλλακτικά μέτρα πολιτικής που στοχεύουν στην πρόωση ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προέκυψαν.

---

¹ Όμως, έχει το μειονέκτημα ότι μέρος των απωλειών (κυρίως οι μη ιδιωτικές απώλειες) είναι αδύνατο να καταγραφεί διότι δεν υπάρχουν οι απαραίτητες πληροφορίες.

Μακροοικονομικές επιπτώσεις

Στον Πίνακα Π1 παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις για τις επιπτώσεις της Τουρκικής εισβολής στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ την περίοδο της εισβολής 1974-75, την περίοδο μετά την εισβολή 1976-99 και ολόκληρη την περίοδο 1974-99.²

Πίνακας Π1: Οι επιπτώσεις της εισβολής στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ (ΛΚ σε τιμές 1995)

Χρονική περίοδος	Απώλεια
Περίοδος εισβολής: 1974-75	2023
Περίοδος μετά την εισβολή: 1976-97	2177
Ολόκληρη περίοδος 1974-99	4200

Η απώλεια κατά κεφαλήν εισοδήματος λόγω της εισβολής την περίοδο 1974-75 ήταν ΛΚ2023 σε τιμές 1995. Ο αρνητικός αντίκτυπος της εισβολής στη μετέπειτα πορεία της Κυπριακής οικονομίας (λόγω της διαχρονικής εξάρτησης των οικονομικών μεγεθών), συνέβαλε σε περαιτέρω μείωση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατά ΛΚ2177 σε τιμές 1995. Συνολικά, η απώλεια στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ λόγω της Τουρκικής εισβολής εκτιμάται ότι ανέρχεται σε ΛΚ4200 τιμές 1995.³ Αυτό σημαίνει ότι, με βάση ένα αντιπροσωπευτικό πληθυσμό 700 χιλιάδων κατοίκων, οι συνολικές απώλειες εισοδήματος για την Κυπριακή οικονομία λόγω της εισβολής πλησιάζουν τα ΛΚ3 δισεκατομμύρια σε τιμές 1995. Σε αυτήν την εκτίμηση δεν λαμβάνονται υπόψη οι ζημιές που αναπληρώθηκαν, ένα θέμα στο οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως και θα επανέλθουμε πιο κάτω.

Μεγάλο μέρος των αρνητικών επιδράσεων της εισβολής απορρόφησε το κράτος με αύξηση πέραν του 80% των δημόσιων δαπανών την περίοδο 1974-76. Η εμπλοκή του κράτους ήταν απαραίτητη λόγω της προσφυγοποίησης μεγάλου μέρους του πληθυσμού, της μαζικής ανεργίας και της απώλειας μεγάλου μέρους της κοινωνικο-

---

² Το οικονομετρικό μοντέλο και στατιστικά στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν για τις εκτιμήσεις αυτές περιγράφονται στο Παράρτημα Α της μελέτης.

³ Οι πιο πάνω εκτιμήσεις εκφράζουν την ποσοτική μείωση του βιοτικού επιπέδου που προκύπτει από την οικονομετρική ανάλυση και δεν περιλαμβάνουν την ποιοτική μείωση του βιοτικού επιπέδου από την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης ενός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού.

οικονομικής υποδομής. Η επεκτατική δημοσιονομική πολιτική επέδρασε θετικά στην ιδιωτική κατανάλωση και στις επενδύσεις και έδωσε ώθηση στην ανάληψη ιδιωτικών πρωτοβουλιών για επαναδραστηριοποίηση της οικονομίας. Αν και ενδεδειγμένη υπό τις περιστάσεις αυτή η πολιτική οδήγησε σε αύξηση του δημόσιου χρέους και του ελλείμματος στο ισοζύγιο πληρωμών, αφού η αυξημένη ζήτηση έπρεπε να στραφεί προς το εξωτερικό για να ικανοποιηθεί.

Η Τουρκική εισβολή επηρέασε όλους τους τομείς της Κυπριακής οικονομίας ιδιαίτερα τη γεωργία λόγω της κατάληψης εύφορων περιοχών. Την περίοδο 1974-75 ο τομέας της γεωργίας μειώθηκε κατά μέσο όρο 20% περίπου και έκτοτε ουδέποτε ανέκαμψε. Ο τομέας της μεταποίησης όχι μόνο επηρεάστηκε λιγότερο από τον τομέα της γεωργίας το 1974-75, αλλά ανέκαμψε και ακολούθησε αναπτυξιακή πορεία μετά το 1975. Η προώθηση της μεταποίησης ήταν μια συνειδητή κυβερνητική πολιτική, δεδομένου ότι η Τουρκική κατοχή ήταν λιγότερο περιοριστική για την ανάπτυξη της μεταποίησης από ότι ήταν για την ανάπτυξη της γεωργίας. Οι επιπτώσεις της Τουρκικής εισβολής στον τομέα των κατασκευών ήταν επίσης ιδιαίτερα έντονες τη διετία 1974-75. Μετά το 1975 ο ρυθμός αύξησης του τομέα ήταν πολύ υψηλός, αλλά το χαμηλό επίπεδο από το οποίο άρχισε η ανάκαμψή του είχε ως αποτέλεσμα να περάσει αρκετός χρόνος (μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980) για να επανέλθει στο φυσιολογικό του επίπεδο.

Ο τομέας του τουρισμού παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον διότι, ενώ το 1974-75 μειώθηκε στα 2/5 του μεγέθους που υπολογίζεται ότι θα είχε χωρίς την εισβολή, μετά το 1975 παρουσίασε μια δραματική αύξηση, που συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Η προστιθέμενη αξία του σε σταθερές τιμές δεκαπλασιάστηκε και το μερίδιό του στο ΑΕΠ ξεπέρασε το 20%. Εκτιμάται ότι η Τουρκική εισβολή επιτάχυνε το ρυθμό ανάπτυξης του τουρισμού στις ελεύθερες περιοχές, πέραν του σημείου που θα συνέβαινε χωρίς την εισβολή. Οι εξελίξεις αυτές δυνατό να αποδοθούν στα κυβερνητικά κίνητρα για επίσπευση της ανάπτυξης του τουρισμού (χαμηλότοκα δάνεια, φορολογικές ελαφρύνσεις κλπ) με σκοπό αυτός να αποτελέσει μοχλό οικονομικής επαναδραστηριοποίησης και αντιμετώπισης του οικονομικού αδιεξόδου που δημιούργησε η εισβολή.

Οριστικές απώλειες και απώλειες πρόσβασης

Οι *οριστικές* ιδιωτικές απώλειες που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή (ιδιωτικά αγαθά που καταστράφηκαν ή κλάπηκαν) υπολογίζεται ότι ανέρχονται σε ΛΚ3167 εκατομμύρια σε τιμές 1995. Όπως φαίνεται στον Πίνακα Π2, το ήμισυ περίπου των απωλειών αυτών είναι σε μορφή ιδιωτικών οικιστικών μονάδων, περιλαμβανομένου του εξοπλισμού τους. Το υπόλοιπο ήμισυ είναι απώλειες που είχαν υποστεί ιδιωτικές επιχειρήσεις και περιλαμβάνουν κτιριακές εγκαταστάσεις, μεταφορικά μέσα και άλλος εξοπλισμός, εμπορεύματα και πρώτες ύλες κλπ.

**Πίνακας Π2: Οριστικές ιδιωτικές απώλειες
(ΛΚ εκατομμύρια σε τιμές 1995)**

Περιγραφή	Αξία
Οικιστικές μονάδες και εξοπλισμός	1541
Άλλες κτιριακές εγκαταστάσεις και εξοπλισμός	916
Εμπορεύματα και πρώτες ύλες	539
Μεταφορικά μέσα και άλλες οριστικές απώλειες	171
Σύνολο	3167

Οι απώλειες από τη στέρηση του δικαιώματος πρόσβασης στις περιουσίες που βρίσκονται υπό κατοχή είναι κόστος που άρχισε με την Τουρκική εισβολή και θα συνεχίζεται όσο καιρό διαρκεί η Τουρκική κατοχή. Για τον υπολογισμό των απωλειών πρόσβασης έχει εκτιμηθεί η αξία της κατεχόμενης ιδιωτικής γης με βάση τις αξίες των διαφόρων κατηγοριών γης στις ελεύθερες περιοχές. Θεωρώντας ότι οι ετήσιες απώλειες πρόσβασης αντιστοιχούν με 1,5% περίπου της αξίας της κατεχόμενης γης (δηλαδή τη διαφορά μεταξύ του επιτοκίου δανεισμού και του επιτοκίου καταθέσεων⁴) υπολογίζεται ότι οι Ελληνοκύπριοι ιδιοκτήτες κατεχόμενης γης έχουν υποστεί τις απώλειες πρόσβασης που περιγράφονται στον Πίνακα Π3.⁵ Οι ετήσιες απώλειες πρόσβασης το 2000 εκτιμάται ότι ανέρχονται σε ΛΚ250 εκατομμύρια σε τιμές 1995, ενώ από το 1974 μέχρι το 2000 οι ιδιοκτήτες γης στα

⁴ Δεδομένου ότι η κατεχόμενη γη εξακολουθεί να ανήκει στους νόμιμους ιδιοκτήτες της, η απόδοση σε υπεραξία δεν είναι απώλεια επειδή ενσωματώνεται στην τιμή της γης. Η απώλεια αντιστοιχεί μόνο στο γεγονός ότι οι ιδιοκτήτες κατεχομένων δεν μπορούν να πωλήσουν την περιουσία τους και αναγκάζονται να δανειστούν σε υψηλότερο κόστος από το όφελος (σε υπεραξία) που έχουν από την ιδιοκτησία γης.

⁵ Για την περίοδο 1998-2000 οι αριθμοί στον Πίνακα Π3 βασίζονται σε προβλέψεις.

κατεχόμενα έχουν υποστεί συνολικά απώλειες πρόσβασης ύψους σχεδόν ΛΚ3679 εκατομμυρίων σε τιμές 1995.

Πίνακας Π3: Ετήσιες και συσσωρευμένες ιδιωτικές απώλειες πρόσβασης (ΛΚ εκατομμύρια σε τιμές 1995)

Έτος	Ετήσια απώλεια	Συσσωρευμένη απώλεια
1975	32	32
1980	68	269
1985	118	751
1990	167	1512
1995	208	2467
2000	250	3679

Εκτός από τους ιδιώτες οριστικές απώλειες λόγω της εισβολής και απώλειες πρόσβασης λόγω της κατοχής έχουν υποστεί και το κράτος καθώς και η Εκκλησία της Κύπρου. Στις απώλειες αυτές περιλαμβάνονται κτίρια και εξοπλισμός, μεταφορικά μέσα και αποθεματικά, μνημεία, δρόμοι, λιμάνια, αεροδρόμια, δάση κλπ. Οι απώλειες πρόσβασης στην κατεχόμενη κρατική και εκκλησιαστική γη έχουν κόστος ανάλογο του ιδιωτικού κόστους. Όμως, σε αντίθεση με τις ιδιωτικές οι πλείστες κρατικές και εκκλησιαστικές απώλειες δεν είναι δυνατόν να εκτιμηθούν, διότι αφορούν φυσικούς πόρους και περιβαλλοντικά αγαθά που δεν είναι αντικείμενο αγοραπωλησίας και δεν έχουν τιμή που να εκφράζει τη χρηματική τους αξία. Το ίδιο βέβαια ισχύει και για τις ανθρώπινες απώλειες που προκάλεσε η εισβολή.

Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι οριστικές απώλειες και απώλειες πρόσβασης λόγω της Τουρκικής εισβολής έχουν υποστεί και οι Τουρκοκύπριοι, που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις περιουσίες τους στις ελεύθερες περιοχές. Το ετήσιο κόστος υπολογίζεται ότι ανέρχεται σε ΛΚ70 εκατομμύρια, ενώ για ολόκληρη την περίοδο 1974-99 ξεπερνά το ΛΚ1 δισεκατομμύριο (σε τιμές 1995).

Συνολικό κόστος και οικονομική βοήθεια προς τους πρόσφυγες

Σύμφωνα με την εκτίμηση που βασίζεται στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ το συσσωρευμένο κόστος της εισβολής το 2000 είναι ΛΚ3.0 δισεκατομμύρια σε τιμές 1995, ενώ σύμφωνα με τη μέθοδο της απογραφής αυτό υπολογίζεται ότι είναι πέραν των ΛΚ6,8

δισεκατομμυρίων σε τιμές 1995.⁶ Όπως αναφέρεται προηγουμένως, αυτή η διαφορά οφείλεται στο ότι η εκτίμηση που βασίζεται στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ δεν περιλαμβάνει το κόστος της εισβολής που έχει αναπληρωθεί με τις πρόσθετες προσπάθειες του Ελληνοκυπριακού λαού και με άλλους τρόπους, για παράδειγμα την ξένη βοήθεια και την αξιοποίηση των εγκαταλειμμένων Τουρκοκυπριακών περιουσιών.

Για να καταλήξει κανείς σε προτάσεις ισότιμης κατανομής του κόστους της Τουρκικής εισβολής και κατοχής, οι απώλειες που είχαν οι πρόσφυγες πρέπει να συγκριθούν με την οικονομική βοήθεια που αυτοί αποκόμισαν μέσω του Ταμείου Ανακουφίσεως Εκτοπισθέντων και Παθόντων (ΤΑΕΠ) και άλλων κρατικών μέτρων. Αυτή η σύγκριση γίνεται στον Πίνακα Π4, όπου φαίνεται καθαρά ότι σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 1974-99 η οικονομική βοήθεια προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την εισβολή είναι μικρότερη από το κόστος που αυτοί επωμίζονται σε οριστικές απώλειες και απώλειες πρόσβασης.

**Πίνακας Π4: Σύγκριση οικονομικής βοήθειας και κόστους
(ΛΚ εκατομμύρια σε τιμές 1995)**

Χρονική περίοδος	Κόστος	Οικον. βοήθεια*	Διαφορά
1974-1980	3436	513	2923
1981-1990	1243	886	357
1991-2000	2168	1437	731
1974-2000	6847	2836	4011

* Περιλαμβάνει την αξία πρόσβασης σε Τουρκοκυπριακές περιουσίες.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα Π4, το συσσωρευμένο ‘καθαρό’ κόστος της εισβολής για τους εκτοπισμένους και παθόντες από την Τουρκική εισβολή και κατοχή στις αρχές 2000 ανέρχεται στα ΛΚ4 δισεκατομμύρια σε τιμές 1995. Πρόκειται για ένα πολύ μεγάλο ποσό που είναι αδύνατον να καλυφθεί από τις τρέχουσες κρατικές δαπάνες σε εύλογα χρονικά πλαίσια. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι το συσσωρευμένο κόστος της εισβολής πρέπει να αγνοηθεί, αλλά να εξεταστεί στο στάδιο της τελικής λύσης του

⁶ Δηλαδή ΛΚ3167 εκατομμύρια οριστικές απώλειες (Πίνακας Π2) και ΛΚ3679 εκατομμύρια απώλειες πρόσβασης (Πίνακας Π3).

Κυπριακού που θα συζητείται η πλήρης αποκατάσταση όλων των απωλειών που προκλήθηκαν από την Τουρκική εισβολή και κατοχή.

Προτάσεις για ισότιμη κατανομή βαρών

Για να ανακοπεί η περαιτέρω συσσώρευση απωλειών και επιδείνωση της άνισης κατανομής των οικονομικών βαρών της εισβολής πρέπει η ετήσια οικονομική βοήθεια προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την Τουρκική εισβολή να αυξηθεί σε ΛΚ250 εκατομμύρια σε τιμές 1995. Το ποσό αυτό, που πρέπει να αυξάνεται με τον πληθωρισμό και την αύξηση της αξίας της γης, αντανακλά το πραγματικό ετήσιο κόστος που προκαλείται λόγω της στέρησης πρόσβασης στις κατεχόμενες και απροσπέλαστες περιουσίες.

Όμως, για να συνάδει με την αναπτυξιακή πορεία και Ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Κυπριακής οικονομίας, η αύξηση των κρατικών εσόδων που είναι αναγκαία για την προώθηση ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών της κατοχής πρέπει να συνδυαστεί με την εναρμόνιση του φορολογικού συστήματος με αυτό της ΕΕ. Στην παρούσα μελέτη προτείνεται αύξηση των συντελεστών φορολογίας στην κατανάλωση και μείωση των άμεσων φόρων στα μεσαία επίπεδα εισοδήματος. Η προτεινόμενη φορολογική μεταρρύθμιση υπολογίζεται ότι θα οδηγήσει σε αύξηση των κρατικών εσόδων κατά ΛΚ100 εκατομμύρια σε τιμές 1995.⁷ Το ποσό αυτό συν τα ΛΚ80 του προϋπολογισμού του ΤΑΕΠ και άλλα τόσα περίπου από την αξιοποίηση της εγκαταλειμμένης Τουρκοκυπριακής περιουσίας, είναι αρκετό για κάλυψη των ετήσιων απωλειών (ΛΚ250 εκατομμύρια σε τιμές 1995) των ιδιοκτητών κατεχόμενων περιουσιών.

Το ισχύον καθεστώς παροχής οικονομικής βοήθειας προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την κατοχή βασίζεται στο ΤΑΕΠ και το Σχέδιο Φερεγγυότητας, που εφαρμόζεται από τον Κεντρικό Φορέα Ισότιμης Κατανομής Βαρών. Το Σχέδιο Φερεγγυότητας παρέχει σημαντική οικονομική βοήθεια τους ιδιοκτήτες κατεχόμενων

---

⁷ Στη μελέτη αναλύονται οι επιπτώσεις της προτεινόμενης φορολογικής μεταρρύθμισης και προτείνονται αντισταθμιστικά μέτρα προς αποφυγή υπέρμετρης αύξησης της φορολογίας των οικογενειών με χαμηλό εισόδημα.

περιουσιών και εξυπηρετεί σε μεγάλο βαθμό το στόχο της επίτευξης ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προκύπτουν από τη συνεχιζόμενη Τουρκική κατοχή. Όμως, με το ισχύον καθεστώς δεν ωφελούνται όλοι οι δικαιούχοι σύμφωνα με την αξία της κατεχόμενης περιουσίας τους, λόγω των περιορισμών που υπάρχουν για την έγκριση δανείου.

Τα εναλλακτικά μέτρα που προτείνονται στην παρούσα μελέτη στηρίζονται στην αρχή ότι η οικονομική βοήθεια πρέπει να παρέχεται σε όλους τους εκτοπισμένους και παθόντες από την εισβολή σύμφωνα με την αξία των κατεχόμενων περιουσιών, όπως αυτή εκτιμάται ότι θα ήταν αν δεν συνέβαινε η εισβολή. Τα μέτρα αυτά είναι:

- (α) η μετεξέλιξη του Σχεδίου Φερεγγυότητας σε χρηματοπιστωτικό οργανισμό που να λειτουργεί ως Συνεργατική Τράπεζα για τους Εκτοπισμένους και Παθόντες (ΣΤΕΠ) από την εισβολή, ή
- (β) η παραχώρηση κρατικών Χρεογράφων Απροσπέλαστης/Κατεχόμενης Ακίνητης Περιουσίας (ΧΑΚΑΠ) προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την εισβολή.

Η ΣΤΕΠ θα εξασφαλίζει εισόδημα στους δικαιούχους ίσο περίπου με το 1,5% της τρέχουσας αξίας της κατεχόμενης ή απροσπέλαστης περιουσίας τους. Για σκοπούς δανειοδότησης η ΣΤΕΠ θα αναγνωρίζει τους τίτλους κατεχόμενης ή απροσπέλαστης περιουσίας, όπως ακριβώς οι εμπορικές τράπεζες αναγνωρίζουν τους τίτλους περιουσίας στις ελεύθερες περιοχές. Οι τίτλοι δεν θα είναι διαπραγματεύσιμοι, αλλά θα είναι μεταβιβάσιμοι με κληρονομιά ή δωρεά σε εξ αίματος ή εξ υιοθεσίας κατ' ευθείαν γραμμή απογόνους του προ της εισβολής ιδιοκτήτη. Οι δαπάνες της ΣΤΕΠ θα είναι ίσες με τις απώλειες πρόσβασης στις κατεχόμενες Ελληνοκυπριακές περιουσίες (δηλαδή ΛΚ250 εκατομμύρια περίπου σε τιμές 1995) και θα καλύπτονται κυρίως από κρατική χορηγία, την εκμετάλλευση εγκαταλειμμένης Τουρκοκυπριακής περιουσίας και από τραπεζιτικές δραστηριότητες, που λόγω της φύσης της θα είναι υποχρεωμένη να αναπτύξει η ΣΤΕΠ.

Στην εναλλακτική περίπτωση που αντί της ΣΤΕΠ θα δοθούν ΧΑΚΑΠ στους ιδιοκτήτες απροσπέλαστης ή κατεχόμενης περιουσίας, η αξία τους θα αντανάκλα την αξία της περιουσίας αυτής στο χρόνο έκδοσής των χρεογράφων. Τα ΧΑΚΑΠ θα

έχουν απόδοση (σε μορφή μερίσματος) όπως και οι μετοχές της ΣΤΕΠ. Επίσης θα έχουν κεφαλαιουχικό κέρδος ίσο με την αύξηση της αξίας της γης στις ελεύθερες περιοχές, που θα ενσωματώνεται στην αξία του χρεογράφου. Τα ΧΑΚΑΠ θα είναι μεταβιβάσιμα μόνο με κληρονομιά ή δωρεά σε εξ αίματος ή εξ υιοθεσίας κατ' ευθείαν γραμμή απογόνους. Όπως και στην περίπτωση της ΣΤΕΠ, οι δαπάνες των ΧΑΚΑΠ θα είναι ίσες με τις απώλειες πρόσβασης στις κατεχόμενες περιουσίες (δηλαδή ΛΚ250 εκατομμύρια σε τιμές 1995).

Η εφαρμογή ενός από τα δύο εναλλακτικά μέτρα που προτείνονται πιο πάνω θα αντικαθιστούσε το ΤΑΕΠ, το Σχέδιο Φερεγγυότητας και όλα τα άλλα οφέλη που παρέχονται προς τους εκτοπισμένους και παθόντες από την Τουρκική εισβολή. Τα προτεινόμενα μέτρα λαμβάνουν υπόψη:

- τη διατήρηση του δικαιώματος επιστροφής της κατεχόμενης γης στους νόμιμους ιδιοκτήτες της,
- το όφελος από την εκμετάλλευση εγκαταλειμμένης Τουρκοκυπριακής περιουσίας στις ελεύθερες περιοχές,
- τη βοήθεια σε επιχειρηματίες στα πλαίσια της επαναδραστηριοποίησης της οικονομίας μετά την εισβολή, και
- τον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό και τις γενικότερες επιπτώσεις στην Κυπριακή οικονομία.

Ισότιμη κατανομή οικονομικών βαρών και κοινωνική δικαιοσύνη

Οι εισηγήσεις για ισότιμη κατανομή βαρών που περιέχονται στην παρούσα μελέτη ικανοποιούν το κριτήριο της *οικονομικής* δικαιοσύνης, χωρίς να γίνεται αναφορά στο κριτήριο *κοινωνικής* δικαιοσύνης.

Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να αγνοηθεί η κοινωνική πτυχή του προβλήματος της ισότιμης κατανομής των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή και κατοχή. Απλά τα ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης είναι πέραν του ορίζοντα της παρούσας μελέτης, διότι δεν είναι δυνατόν να αναλυθούν μόνο με

επιστημονικά κριτήρια. Για παράδειγμα, ένας τρόπος επίτευξης κοινωνικής δικαιοσύνης είναι να επιβληθεί ειδική φορολογία στα οφέλη που θα προκύψουν από τα μέτρα αυτά με υψηλούς συντελεστές για τους εύπορους δικαιούχους. Όμως, πώς ακριβώς πρέπει να διαφοροποιηθούν τα οφέλη (με τη φορολογία ή με άλλο τρόπο) ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του δικαιούχου είναι ερώτημα που εκτός από επιστημονικά χρειάζεται πολιτικά και ιδεολογικά κριτήρια για να αναλυθεί.

Επομένως, οποιαδήποτε μέτρα ληφθούν για την ισότιμη κατανομή των οικονομικών βαρών που προέκυψαν από την Τουρκική εισβολή θα είναι μια πολιτική απόφαση και είναι αναμενόμενο ότι θα λαμβάνουν υπόψη ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης. Όμως, σε ποιο βαθμό θα συμβεί αυτό θα εξαρτηθεί από τις κοινωνικές ευαισθησίες αυτών που θα πάρουν τις πολιτικές αποφάσεις.